

Literarnozgodovinska recepcija Primoža Trubarja

MIRAN ŠTUHEC

*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI 2000 Maribor, miran.stuhec@um.si*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

Slovenski protestanti so začeli večstoletni proces prepoznavanja Slovencev ne le kot jezikovne entitete, ampak kot narodnega telesa. V bistvu gre za njihovo kulturno in civilizacijsko poslanstvo, ki je Slovence v evropski zgodovini prvič povsem jasno kulturno in jezikovno artikuliralo. Analiza izbranih literarnozgodovinskih razprav je pokazala, da se je slovenska literarna znanost s Primožem Trubarjem (in slovenskim protestantizmom) ukvarjala predvsem na dva načina. Enkrat je šlo za literarnozgodovinske sinteze, drugič za raziskovanje posameznih, bolj in manj kompleksnih problemskih krogov, ki nastajajo ob pojavu reformacije na Slovenskem.

Slovenian Protestants began the centuries-long process of the recognition of the Slovenians – not only as a linguistic entity but also as a national body. Essentially, it is about their cultural and civilizational mission, which for the first time clearly articulated the Slovenians in the cultural and linguistic sense within European history. The analysis of the selected literary historical papers showed that the Slovenian literary science dealt with Primož Trubar (and Slovenian Protestantism) mostly in two ways. First, as literary syntheses and second, as researching individual, more or less complex problem circles, which formed at the emergence of reformation in Slovenia.

Ključne besede: Primož Trubar, protestantizem, narodna identiteta, slovenski jezik, slovenska kultura slovenska književnost

Key words: Primož Trubar, Protestantism, national identity, Slovenian language, Slovenian culture, Slovenian literature

---

0 Literarna veda, še posebej njen književnozgodovinski del, sta imela pravzaprav od svojih začetkov globoko v naš čas močno nacionalno obeležje.¹ Drugače rečeno, imeli sta velik nacionalni pomen, ki je segal celo tako daleč, da se je v akademskih krogih govorilo o nacionalni vedi, čeprav vsi dobro vemo, da znanstvene panoge

---

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ne morejo biti zamejene niti v nacionalne koordinate niti v ideološke paradigme, marveč so po svoji ontologiji izrazito univerzalne.

Če mislimo na sporočila in pomene, ki jih posamezne znanstvene panoge oblikujejo, je treba ugotoviti, da je slovenska literarna veda – v nadaljevanju bom uporabljal samo sintagmo slovenska literarna zgodovina, saj se bo moj premislek osredinjal v glavnem na njen epistemološki kod, njeno metodologijo in sporočilo – sogradila ter soutrjevala nacionalno/narodno identiteto. Kot je dejal eden prvih velikih slovenskih literarnih znanstvenikov Ivan Prijatelj, je slikala narodno književnost kot posebno funkcijo/proces, ki je v direktnem stiku z glavnimi posebnostmi naroda. Če je torej zgodovina književnosti raziskovala korpus, neposredno utemeljen v specifičnih značilnostih, ki jih pripisujemo Slovincem, potem je te na svoj način utemeljevala kot narodni subjekt. Povedano velja predvsem za starejše literarne znanstvenike (Ivana Prijatelja, Ivana Grafenauerja, Franceta Kidriča, Antona Slodnjaka, Mirka Rupla), ki so s historičnimi metodološkimi modeli natančno sledili karakteristikam posameznih literarnozgodovinskih obdobj in avtorjev ter pri tem ob literarnih oziroma književnozgodovinskih aspektih poudarjali narodnoetični tudi nacionalnoideloški vidik. Pri tem je potrebno upoštevati čas, ki je posamezne književnozgodovinske dinamike še posebej izpostavil.

Brez velikih špekulacij lahko potrdimo, da so bili slovenski cerkveni reformatorji s svojim izrazitim jezikovnim pa tudi književnim diskurzom, z duhovno demokratičnostjo, očitnim prepoznavanjem slovenstva kot posebnega historičnega in aktualnega etničnega fenomena v središču pozornosti takrat, kadar se je razpravljalo o slovenstvu, začetkih naše kulture, literature in seveda jezikovnega samozavedanja. Ob tem ni potrebno izpostavljati znane Pirjevčeve sintagme *prešernovska struktura* in njenih kasnejših variant ter adaptacij. Tako kot izvornik so pokazale ne le na enega od literarnih diskurzov slovenskega slovstva, marveč so temeljito določile tudi recepcijske značilnosti vsakokratnih literarnozgodovinskih uvidov. Ti so seveda enostavno morali slediti tistemu, kar je ponujal slovstveni material, in izražati pretanjen občutek za njegovo vsebino. Tu je pomembno še nekaj: sodobni raziskovalci (npr. Marko Juvan) so nedvoumno pojasnili, da ne gre zgolj za slovensko posebnost kontaminacije literature z nacionalnimi oz. narodnostnimi vidiki, ki je povzročila določeno stopnjo estetske zavrtosti. Pravzaprav je k povedanemu potrebno dodati, da sta tako Dušan Pirjevec s *prešernovsko strukturo* kot kasnejši Dimitrij Rupel s *slovenskim kulturnim sindromom* del istega literarnega sistema, iste zgodovinske dinamike, narodnostne problematike in nacionalne ideologije. Ta pa ima svoje junake in svoje strahopetce, premočrtneže ter razdvojence, zmagovalce in poražence. Naj ob tem primerjalno opozorim na Njegošev *Gorski venec*, v katerem Vuk Mičunović in vladika Danilo kažeta nasprotna značaja, ki ju je Prešeren estetsko dovršeno ter idejno precizno upodobil v isti osebi, v Črtomirju oziroma v njegovi dialektiki od zmagovitega duha do totalnega poraženca.

1 Literarnozgodovinska refleksija slovenske reformacije je ves čas adekvatno njihovemu pomenu presojala protestantske pisce Primoža Trubarja, Jurija Dalmatina, Adama Bohoriča in Sebastijana Krelja. Seveda pa ni presenetljivo, če so posamezne ocene po vsebinski in formalni plati različne. Tu ne mislim na to, da so se denimo starejši Mirko Rupel, Ivan Grafenauer, France Kidrič ali še starejši

Ivan Prijatelj ločili od nekoliko mlajše generacije, na primer Jožeta Pogačnika in Jožeta Rajhmana, ter od današnjih raziskovalcev Igorja Grdine, Kozme Ahačiča idr. Poudariti pa želim, da je pri tem potrebno upoštevati vsaj troje: vsi priznavajo protestantizmu in v prvi vrsti Trubarju izjemen kulturnozgodovinski pomen, ločijo se med sabo po svojih epistemoloških podstavah, različni poudarki ter vidiki v njihovih obravnavah sicer »iste« snovi so posledica drugačnih kontekstualnih zavez, književnozgodovinskih šol, odpirajo pa še vprašanja literarnozgodovinske metodologije, jezika in terminologije.

Ob tem je treba izpostaviti, da se tudi literarnozgodovinska esejistika od povedanega ni bistveno ločila, to potrjujejo denimo spisi Ivana Cankarja, Ferda Kozaka, Denisa Poniža, Alojza Rebule in Jožeta Snoja.

Vse znanstveno (in esejistično) spisje delo protestantov posredno ali neposredno razume kot dokaz, da je imel problem slovenstva zmeraj izrazito narodnokulturno in nacionalnozgodovinsko vsebino. Če pomislimo na slovensko reformacijo, se je ta cepila v dve liniji: idejno-duhovno in materialno-praktično, pri čemer sta obe vztrajno zasledovali neposredne učinke za slovensko cerkev ter za slovenskega človeka. Dejstvo je, da govorimo o štirih protestantskih piscih, a hkrati drži, da je bil le Primož Trubar, humanistični reformator s celovitim pregledom nad družbeno problematiko 16. stoletja, osebnost, ki je s slovensko knjigo odločilno posegel v zgodovinsko dinamiko Slovencev svojega časa in začrtal koordinate kasnejšega razvoja. Pomembno je, da ni deloval le znotraj verske prenove, ampak je idejo protestantskega gibanja povezal s takrat aktualnimi, še posebej jezikovnimi potrebami, odklanjal sholastično misel in je ob katehezi plediral za splošno izobrazbo. Brez dvoma je imel z drugimi protestantskimi pisci ključno vlogo pri osvobajanju posameznika in kolektiva, pri individualizaciji slovenščine, ustvarjanju pogojev za nastanek posvetne književnosti ter enakopravnem vključevanju v evropsko kulturno zgodovino.

Pomembna ugotovitev razprav o slovenski reformaciji je: slovenski protestanti so začeli večstoletni proces prepoznavanja Slovencev ne le kot jezikovne entitete, ampak kot narodnega telesa. V bistvu gre za njihovo civilizacijsko poslanstvo, ki nas je v evropski zgodovini prvič povsem jasno kulturno in jezikovno artikuliralo.

V sodobni literarni vedi, njeni ideji in metodologiji lahko ob iskanju socialne ter ideološke kritičnosti, moralne analize, ob poudarjanju ontoloških in pričevanjskih aspektov, fiktivnem modeliranju sveta, iskanju jezikovno-slogovne funkcionalnosti, medbesedilnih pomenov itn. najdemo tudi evokacijo nacionalnega ter narodnostnega značaja, vendar gre v večini primerov za poudarjeno distanco, vrednotenje brez čustvenih vezi z zgodovinsko usodo Slovencev. Ali torej lahko trdimo, da se je vsaj velik del naše literarne vede za zmeraj otrešel peze, ki jo je dalj časa nosil in skupaj s svojim predmetom – književnostjo opravljal naloge, ki mu jih dodelila usoda nezgodovinskega naroda.

Poglejmo nekaj literarnozgodovinskih primerov, povezanih s Primožem Trubarjem (in protestantizmom), uvidov, ki zaradi svoje nacionalne teže omogočajo različne refleksije – takšne, ki ob biografskih, karakternih in literarnih ter jezikovnih vidikih pravzaprav enakovredno poudarjajo aspekt slovenstva, kulture in identitete, ter one z, rekel bi, enim samim interesom, iz Trubarjevega dela izluščiti dovolj materiala za »čisto« jezikoslovje in književno zgodovino. Na tem mestu

poudarjam, da bom sledil le nekaterim, po mojem mnenju najbolj izpostavljenim poznavalcem Trubarja in njegove dobe; vsem je zaradi obsežnega korpusa nemogoče, pa tudi predpisani obseg prispevka tega ne dovoljuje. Pravzaprav tudi ni potrebe, saj se tipi besedil, njihova spoznavnoteoretska podlaga, metodologija, pri nekaterih tudi tematske spodbude, temeljni odnos do tega, kaj je ob Trubarju literarnozgodovinsko nespregledljivo, in koncepti ponavljajo.

Za nadaljnje razpravljanje so najprej zanimiva štiri dela: *O kulturnem pomenu reformacije* (Ivan Prijatelj, 1908), *Primož Trubar* (France Kidrič, 1951), *Primož Trubar – življenje in delo* (Mirko Rupel, 1962) in *Zgodovina starejšega slovenskega slovstva*, poglavje *Doba slovenskega protestantizma* (Ivan Grafenauer, 1973), nato *Zgodovina slovenskega slovstva I* (Jože Pogačnik, 1968) in *Primož Trubar* (Jože Pogačnik, 1986), *Trubarjev svet* (Jože Rajhman, 1986), *Starejša slovenska nabožna književnost* (Igor Grdina, 1995), *Pripadnosti in identitete med preteklostjo in vizijami prihodnosti* (Igor Grdina, 2011) ter *Slovenstvo kot vprašanje istovetnosti in razlike* (Janko Kos, 2011).

Razmere, ki so izzvale reformacijo, so bile izraz splošne prakse povsod po Evropi; vzbujale so neugodje in upor pri vseh tistih, ki so stremeli k duhovnim dobrinam. Da je katoliška cerkev oznanjala popolno askezo, se je kmalu izkazalo za prevaro, zato je Ivan Prijatelj² izpostavil središče problema, ko je poudaril, da je s civilizacijskega in kulturnega stališča protestantizem pomenil apel k odpravi anahronizmov ter laži in evociral zahtevo po individualizaciji mišljenja (Prijatelj 1908: 13). V eseju *O kulturnem pomenu slovenske reformacije* (1908) je zapisal, da so mali narodi z reformacijo začeli šele živeti, in nadaljeval z ugotovitvijo, da protestanti niso le prebudili upora proti pokvarjenosti znotraj rimskokatoliške cerkve in izpostavili želje po svobodi, da niso spodbudili samo védenja in zavedanja o vrednosti jezika, ampak je šlo preprosto za to, da so procesi 16. stoletja Slovence dejansko opozorili na njihovo drugačnost, posebnost ter vrednost. Bil je prvi slovenski esejist, ki je jasno povedal, da je reduciranje Trubarjevega pomena zgolj na dogodke, povezane z versko-etično prenovo rimskokatoliške cerkve, nepošteno in zgodovinsko neutemeljeno. Njegovo stališče, da se je Primoža Trubarja, Jurija Dalmatina, Adama Bohoriča in Sebastijana Krelja prevečkrat prikazovalo predvsem kot cerkvene reformatorje ter je bila njihova kulturna vloga potisnjena v ozadje, je pomenilo odločilen premik v razumevanju reformacije. Tej oceni je potrebno dodati še predavanja *Slovensko ljudstvo in slovenska kultura* (1907), *Ob Trubarjevi štiristoletnici* (1908) ter *Trubar in Trubarjeve slavnosti* (1908),³ v katerih je Ivan Cankar Primožu Trubarju enoznačno pripisal pionirstvo na področju kulture in hkrati ugotovil, da gre za izjemnega človeka, katerega duhovnih dimenzij ni mogoče do konca izmeriti. Pri zadnjem je pisec gotovo ciljaj na meščansko brezbriznost, malomeščanski oportunitizem in kapitalistično priseganje na zgolj ozko

² Ivan Prijatelj je v književnosti iskal naravno sintezo narodne zgodovine, narodovega karakterja in njegovega samozavedanja.

³ Slovenska matica je leta 1908 izdala Trubarjev zbornik. Ob tej priliki je France Kidrič napisal oceno z naslovom Epilog k Trubarjevemu zborniku. Glede na to, da je bil pobudnik Zbornika novoilirec Fran Ilešič, ni nenavadno, da je Kidrič v svojem razmeroma obsežnem spisu poudarjal slovenstvo – kulturno, zgodovinsko in predvsem narodno – s stališča njegove specifikke ter posledične neodvisnosti.

ekonomske interese. Tako je slovenski modernist že pred Prijateljem poudaril, da se je v reformacijski dobi pokazalo prvo znamenje novo vzklile kulture, to je pomenilo spremembo stanja zavesti in spodbudilo Slovence, da so se odločil upreti svoji podrejeni vlogi. Cankar je v novem gibanju prepoznal hrepenenje ljudstva po svobodi, verske reformatorje pa kot nosilce, buditelje in voditelje, ti so se v boju proti suženjstvu »poslužili orožja literature ter tako napisali prvi dokument kulture slovenske« (Cankar 1976: 166). V predavanju *Trubar in Trubarjeve slavnosti* je ob štiristoletnici reformatorjevega rojstva celo dejal, da ni bil le stvarnik slovenskega pisemskega jezika, ampak je bil celo eden največjih ljudi, »kar jih pozna tako prazna in tako žalostna zgodovina slovenskega naroda« (Cankar 1976: 191).

Kidričev *Primož Trubar* (1951)⁴ natančno sledi podatkom iz življenja slovenskega protestanta. To seveda ni presenetljivo, kot tudi ne, da slovenskega reformatorja umešča med ključne osebnosti slovenske narodne in kulturne zgodovine. S stališča jezika in pisave ga upodablja kot pisca, izrazito naklonjenega govorni ter pisni praksi rojakov, opozarja na njegov trud za slogovno privlačnost, priznava mu osnovno poznavanje jezikovnih zvez, naklonjenost do Hrvatov in še kaj. Kar se tiče obrednega jezika, mu pripisuje postopnost in previdnost pri prevajanju, ki da sta bili utemeljeni glede na jezikovne razmere ter cerkvenopolitične prilike. Pisec se ustavi ob Trubarjevih pogledih na šolstvo, na več mestih piše o njegovem razmerju do katoliške cerkve, poudari odnos do tlačanstva in kmečkih uporov ter objektivno ugotovi, da ni bil »genij«, ampak »dela željan slovenski talent«; razumel je dialektiko svojega časa in potrebe takratnih Slovencev ter je znal v tem smislu delovati doma in v izgnanstvu. Kidrič pomen Trubarjevih spisov oziroma dejavnosti slovenskih protestantov neločljivo povezuje s civilizacijskim premikom od bolj ali manj narojenega ljudstva z istim jezikom v proces kulturne in duhovne preobrazbe, k svobodni ter suvereni individualni in kolektivni zavesti. Knjižica *Primož Trubar* avtorjevo razmerje do portretiranca kaže še na slogovni ravni, kjer gre posebej v zaključku večkrat za evokacijo čustvenega razmerja in od tod izhajajočo vsaj blago hiperbolizacijo.

Odlični poznavalec starejšega slovstva Mirko Rupel je približno deset let kasneje v maniri literarnozgodovinskega historizma napisal metodološko čvrsto in pedantno razpravo *Primož Trubar* (1962).⁵ Natančno sledenje življenjskim podatkom, družbenim, zgodovinskim, narodnostnim in kulturnim okoliščinam je končal z evokacijo Trubarjevega pomena. Tu je podobno kot Kidrič ugotovil, da je slovenski protestant ključna oseba slovenske kulturne in duhovne podobe. Jasno je, da ni mogel spregledati odnosa do katoliške cerkve niti nenaklonjenosti kmečkemu sloju, vendar to za knjigo ni bistveno. Pomembna je namreč avtorjeva realizacija celovite protestantove recepcije slovenstva – jezikovnega in narodnega. Tako je poudaril razširjenost slovenskega življa po različnih pokrajinah, odnos do Hrvatov, Trubarjevi sintagmi *mi Kranjci* in *mi Slovenci*, delno poznavanje drugih

⁴ France Kidrič je leta 1923 napisal Ogradje za biografijo Primoža Trubarja in štiri leta kasneje Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku. Delo z naslovom Primož Trubar je napisal že leta 1908, in sicer za več nadaljevanj v celjskem listu Domovina.

⁵ Mirko Rupel je leta 1934 pripravil antologijo Slovenski protestantski pisci, v razširjeni obliki je izšla leta 1966.

Slovanov, naklonjenost do Nemcev itn. Kar se tiče slovenščine, je evociral predvsem praktičen Trubarjev odnos do jezika in njegovo jezikovno nadarjenost; ta mu je omogočila ubesedenje zahtevnejšega materiala, kljub temu da je bila leksikalna in gramatična podoba takratne slovenščina šibka. Rupel prav tako ugotavlja velik vpliv nemščine in latinščine na Trubarjev jezik, arhaizme ter rabo nemških kalkov in ne nazadnje trud za to, da dolensko nadomesti s splošnejšo obliko slovenščine. Na tem mestu je treba naglasiti, da je Rupel ločil med protestantovimi zavestnim in naključnim opuščanjem dolenskih narečnih posebnosti. V slogovnem smislu je opozoril na dvoje: na kopičenje sinonimov, utemeljil ga je z željo po prepričljivosti, ter na navado, da svojih tekstov praviloma ni popravljal in ne stilistično izboljševal. Pomen Primoža Trubarja je zaokrožil z njegovimi prizadevanji za ustanovitev javne knjižnice ter slovenske osnovne šole. Rupel je s svojim Trubarjem temeljito presegel Kidričevega, tu seveda ne mislim le na obseg, ampak na celovitost, objektivnost in argumentiranost. Ne nazadnje je v študijo zajel vse glavne značilnosti fenomena, tudi njegove značajske lastnosti in ob dosežkih pomanjkljivosti.

Eden naših najvidnejših literarnih znanstvenikov stare šole Ivan Grafenauer je avtor *Kratke zgodovine starejšega slovenskega slovstva* (1973).⁶ Poglavje o Primožu Trubarju je mogoče razdeliti v tri problemske sklope: jezik, značaj, pomen. S tem se ne loči od Ruplovega in Kidričevega pisanja. Upoštevajoč, da je Grafenauer o slovenskem protestantizmu pisal že na začetku stoletja, je treba opozoriti, da sta Rupel in Kidrič Grafenauerjevi knjigi *Kratka zgodovina slovenskega slovstva I–II* (1917–1919) in njeno popravljeno varianto iz leta 1920 gotovo poznala in ju pri svojem delu po vsej verjetnosti upoštevala. Res pa je, da neposrednega sklicevanja na Grafenauerja ne najdemo, v Ruplovi knjigi Grafenauer ni zabeležen niti v Kazalu osebnih imen, slednjega v Kidričevi knjigi ni. Če upoštevamo letnico izdaje knjige in takratne narodnopolitične potrebe Slovencev po koncu Avstro-Ogrske 1918. leta in ne nazadnje tudi že med prvo veliko vojno, potem je treba poudariti avtorjev kritičen ter objektivni odnos do slovenskega protestantizma. V knjigi je namreč brez posebnih zadržkov opozoril na to, da je škoda, ker Trubar in drugi slovenski protestantski pisci niso segli »prek njihove ‘Slovenske cerkve’ in ne preko meja Notranje Avstrije z Vojno krajino tudi v ‘slovinsko’ renesančno Dalmacijo, celo Vramčeva kajkavska pisana ‘Kronika’, tiskana v Mandelčevi tiskarni (1578), ni nikogar spodbudila, da bi stopil preko začaranega kroga zgolj verskih in šolskih koristi« (Grafenauer 1973: 98). To trditev je kasneje (v odstavkih, kjer se ukvarja le s Trubarjem) sicer omilil in slovenskega protestanta imenoval »prvi slovenski pisatelj«, vendar je v nadaljevanju jasno povedal tudi, da Trubar pesniškega daru ni imel in je prevajal »ohlapno«. Kritičen je tudi, ko govori o Trubarjevem jeziku, o privzetih nemščizmi na leksikalni ter oblikoslovni ravni itd. Ob tem je zanimivo, da se avtor *Kratke zgodovine* subtilno ustavi ob protestantovih nemško pisanih besedilih in v njih ne najde le pomembnih informacij za prepoznavanje piščevega značaja, ampak tudi njegovo domoljubje, in še več – Trubarjeve bibliografske

---

⁶ Knjiga je izšla po avtorjevi smrti in je predelana, a nedokončana verzija avtorjeve *Kratke zgodovine slovenskega slovstva* iz let 1917–1919, 2. dopolnjena izdaja 1920. Reformacija je zajeta v tretjem poglavju z naslovom Luteranstvo, v četrtem piše o dobi katoliškega preporoda.

beležke in sestavke postavi na začetek slovenske literarne zgodovine, prav tako mu prizna več črkopisnih posegov trajne vrednosti. Slednje je v *Slovenski književnosti I* (1998) in še prej v *Zgodovini slovenskega slovstva I* (1968) ter v knjigi *Primož Trubar* (1986) mnogo natančneje razložil Jože Pogačnik s tem, da je glavne zasluge na področju črkopisa pripisal Sebastjanu Krelju in Adamu Bohoriču. Najstarejšim slovenskim literarnim zgodovinarjem je konceptualno in problemsko sledil Jože Rajhman, eden naših najboljših poznavalcev reformacije, ter v knjigi *Trubarjev svet* (1986) stopil še korak dlje s tem, da je pedantno sledil tudi religioznim zagonom, ki so spodbujali Trubarjeve dejavnosti. Uvid v problematiko je sicer začel na znanih biografskih, socialnih, izobraževalnih in verskih zadevah, vendar je treba reči, da je takoj mogoče opaziti avtorjevo trdno teološko znanje. Kombiniranje tega in sposobnost literarnozgodovinskega rezoniranja sta povzročili, da se je Rajhmanov Trubar znašel v presečišču tistih procesov, ki so bistveno določali njegov pojav v dinamiki zgodovine. Avtor je verski nauk slovenskega reformatorja še zlasti zaradi njegovega očitnega antropocentrizma razumel predvsem kot življenjski nazor, njegovo prevodno delo postavil v kontekst potreb takratnega povečini preprostega življa, sam postopek prevajanja pa je razumel v zelo svobodnem pomenu razlaganja izvornika, parafraziranja, primerjanja in ponavljanja. Odlična je Rajhmanova ugotovitev, da je Trubar nižjim plastem s tem, da je njihov jezik zapisal, priboril pravico do obstoja, in »to je sveto«.

2 Jože Pogačnik je že v zgodnjih delih, v glavnem tistih, ki so nastala pred začetkom *Zgodovine slovenskega slovstva I* (1968), gradil lastno raziskovalno metodo. Njena najpomembnejša duhovna sestavina je bila odličen uvid v aspekte literarni zgodovini sorodnih znanosti; mislim predvsem na zgodovino in antropologijo. To je omogočilo interdisciplinarno obravnavo literarnega problema in je prišlo do izraza v vseh avtorjevih najpomembnejših delih, seveda tudi v premislekih slovenskega protestantizma in vloge Primoža Trubarja v njem. Knjige oziroma ustrezna poglavja v njih so v smislu literarnozgodovinskih pregledov najtemeljitejši uvidi v slovstvo slovenske reformacije. Za razliko od drugih piscev, denimo, utemeljuje literarnost protestantskih spisov (jezikovna figurativnost, miselni paralelizmi, pripovedne prvine, trodelna kompozicija, anekdotičnost ob poučnosti dobi narativno vrednost).⁷ Ne gre za to, da bi ponavljal Pogačnikove sklepe glede Trubarjevih literarnoumetniških ambicij, ampak za ugotovitev, da je slovenskega protestanta pravzaprav prvi obravnaval predvsem analitično in manj deskriptivno ter interpretativno. Tako je najprej definiral genetski okvir slovenskega protestantizma, torej zahodnoevropski civilizacijski in kulturni krog, ter nato razčlenil Trubarjevo antropološko in zgodovinsko izkušnjo, funkcionalne zveze ter odnose, idejni in estetski pomen. Njegova dognanja zato ne iščejo možnosti, recimo, zgolj v lingvističnem, verskem ali prevajalskem vidiku, temveč z natančno stilno in idejno analizo ugotavljajo še estetske komponente ter njihovo idejno-vsebinsko integracijo z duhovno podobo takratne Evrope (dunajski humanizem, italijanski socializem, kalvinizem, študij spisov Erazma Rotterdamskega). S svojim delom, to predstavlja zarezo in povezavo

⁷ Anton Slodnjak v *Obrazih in delih slovenskega slovstva* (1975) poglavje o protestantizmu Nastanek slovenskega tiskanega slovstva podnaslovi Versko pismenstvo reformacijske dobe.

med najstarejšimi literarnimi zgodovinarji ter njihovimi mlajšimi kolegi, je Pogačnik močno zavezal vse kasnejše trubarjeslovce.

Skupni imenovalec ključnih literarnih zgodovinarjev (naj)starejše generacije (razen Pogačnika, seveda) je metodološko gledano izčrpen literarnozgodovinski historizem, idejno pa poudarjanje nacionalnozgodovinskega in kulturnozgodovinskega pomena protestantov. Delo teh raziskovalcev je v teoretskem smislu izčrpalo možnosti takratnega prevladujočega metodološkega modela, idejno pa je smisel konkretnemu ustvarjalnemu opusu vezalo na kulturni in duhovni fenomen slovenstva. Upoštevanje literarnozgodovinsko diahronijo so pravkar navedeni pisci pripravili podlage za kasnejša raziskovanja, literarnozgodovinska, jezikoslovna in druga. Vse troje razumem kot izjemno pomembno, saj je dejansko šlo za realizacijo določenega recepcijskega konteksta, ki je narekoval, kaj je v določenem času treba razumeti kot pomembno in zakaj ter za napovedovanje sprememb. Pri slednjem mislim na dela Igorja Grdine, Kozme Ahačiča, Janeza Rotarja, Mihaela Glavana idr.

3 Igor Grdina je v knjigi *Starejša slovenska nabožna književnost* (1995) pojem književnost razumel širše kot Pogačnik, zato je slovenskega reformatorja, ne da bi se posebej ukvarjal z eventualnimi literarnoumetniškimi zagoni v njegovih spisih, razglasil za pisca, ki ni ustvaril le slovenskega knjižnega jezika, marveč tudi književnost, torej korpus knjig. V odlomku, kjer piše o protestantizmu na Slovenskem, razen ugotovitve o posebni naklonjenosti protestantov do glasbe sicer ne najdemo ničesar posebej novega, do izraza pa pride avtorjevo široko in temeljito znanje ter posledično zanesljiva historizacija Trubarja in ostalih protestantov. Grdina poudari njihove zasluge na področju jezika in črkopisa ter šolstva in dogmatičnih besedil slovenske protestantske cerkve. S svojim razmerjem do snovi nadaljuje Pogačnikov dosledni racionalizem. Oba sta pravzaprav kljub razliki v letih mejnik v literarnozgodovinskem diskurzu o Trubarju. Prvi je zasidran še v kontekstu starejše literarne zgodovine, vendar metodološko in problemsko čvrsto usmerjen v novi čas, drugi je človek nove dobe z občutkom za pretekle znanstvene koncepte. V tem smislu je nujno opozoriti na Grdinov spis *Pripadnosti in identitete med preteklostjo in vizijami prihodnosti*, objavljen v zborniku *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji* (2011).⁸ Knjiga je izšla v počastitev 500. obletnice Trubarjevega rojstva. Njen naslov ne pušča dvoma o tem, da se je raziskovalni interes za Trubarja (in protestantizem) od tradicionalnih vidikov temeljito preusmeril k temam, ki problematiko širijo v današnjem smislu in diskurz poglobljajo z novo ali drugačno problematiko. Grdina je v navedenem članku svoje ugotovitve o Trubarju postavil v dialektično razmerje preteklost, sedanost, prihodnost. Pri tem je pomembno prav to, da pri identitetnih predstavah posameznika in kolektiva kot zgodovinar ne sledi le minulemu, ampak poudari, da so za občutek skupne pripadnosti pomembni aktualni konteksti ter vizija. V ta miselni kontekst je vključil slovenskega protestanta in izpostavil nekaj nejasnosti, ki spremljajo njegovo sintagmo *slovenska dežela iz*

⁸ Nikakor ne smemo spregledati zbornika Vera in hotenja, Študije o Primožu Trubarju in njegovem času (2009), ki je nastal na podlagi simpozija, organizirala ga je Slovenska matica leto prej. Nanj opozarjam kljub temu, da med avtorji ni literarnih zgodovinarjev, ki jim v svojem spisu sledim, in sicer zato, ker je dejansko rezultat novih pogledov na slovenskega reformatorja ter čas, v katerem je živel.

drugega katekizma (1555). Pisec ugotavlja, da ne gre za slučajno besedno zvezo, ta namreč kljub temu da je njena materializacija, denimo, kaj pomeni v geografskem in socialnem smislu, nejasna, evocira bistvo identitetnih predstav; še posebej zaradi Trubarjevega odklanjanja Vergerijeve zamisli o enem jeziku pri južnih Slovanih. Na Vergerijevo idejo o *slovanskem jeziku*, v katerega naj bi Trubar prevedel *Sveto pismo*, je opozoril Mirko Rupel (Rupel 1962: 87); pri njem je mogoče tudi dobiti razlago, zakaj je Trubar v evangeliju sv. Matevža omenil Hrvate. Grdina svoj spis konča z ugotovitvijo, da so bili Slovenci »vsaj v protestantskem miselnem okviru« kot skupnost enakovredni Nemcem, slovenski knjižni jezik pa je ob še nekaterih zgodovinskih dogodkih dejansko funkcioniral kot središče neprekinjenega oblikovanja slovenske identitete. Janko Kos je v svojem prispevku *Slovenstvo kot vprašanje istovetnosti in razlike*⁹ problem zastavil drugače, ne historično, temveč duhovnozgodovinsko tako, da se je najprej distanciral od Pirjevčevih in Kardeljevih tez o narobenosti oziroma prednarodni strukturi jezikovno-etične (-kulture) vsebine, ta sega v rodovno-plemensko ureditev. Kosova trditev se razlikuje, ker poudarja, da se je proces pri Slovencih začel v krščanskem srednjem veku in končal po dinamiki na duhovnem področju ter premikih v razredni strukturi družbe na prehodu 18. stoletja v 19. stoletje. Po Kosu je nastajanje zavesti o pripadnosti k istemu potekalo na geopolitični, socialni in jezikovni ravni, zasluga Trubarja in reformacije oziroma slovenske cerkve pa je pomembna na *duhovni ravni identitetne strukture*. Oblikovala jo je v smislu verske pripadnosti. Del procesa, ta se je začel s pokristjanjevanjem ozemelj, ki so bila vsaj od nastanka *Brižinskih spomenikov* naprej kontinuirano poseljena s slovenskim prebivalstvom, se je vsebinsko dopolnil z reformacijo oziroma z nastankom zavesti o slovenstvu, vendar z močnim socialnim obeležjem. Slednje se je kazalo v razmerju nižjih slovenskih družbenih plasti do višjih nemških. Kos tu razpravlja o Trubarjevem odnosu do nemškega protestantskega plemstva, upošteva kmečke upore, odnos do zvingljanstva ipd. Kar se jezikovnega vidika istovetnosti tiče, pritrjuje Jožetu Koruzi in Bredi Pogorelec, oba sta namreč v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja postavila tezo o tem, da je nadnarečna liturgična oblika pisne slovenščine obstajala že v poznem srednjem veku, torej pred Trubarjem. Da so se prav v dobi protestantizma uveljavile sestavine, na podlagi katerih se je identiteta vsebinsko zaokrožila, je po Kosu logična posledica različnih dinamik. Avtor zaključek tega procesa postavi v čas konca 18. in začetka 19. stoletja. Koncizna razprava je odličen dokaz, kako se je razpravljanje o slovenski reformaciji v zadnjih desetletjih razširilo in razčlenilo. To je mogoče argumentirati tudi s knjigo *Primož Trubar: Cerkevni red (1564): znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna ordninga z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik*, avtor je Kozma Ahačič, ter s prav tako njegovim delom *Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk* (2011).¹⁰

⁹ Opozarjam tudi na knjigo Janka Kosa *Duhovna zgodovina Slovencev* (1996) oziroma na ustrežna poglavja v njej.

¹⁰ Gre sicer za jezikoslovni spis, navajam ga zato, ker je avtor vsaj delno tudi literarni zgodovinar.

4 Pregled literarnozgodovinskih razprav je pokazal, da se je slovenska književna znanost s Primožem Trubarjem ukvarjala predvsem na dva načina. Enkrat je šlo za literarnozgodovinske sinteze, drugič za raziskovanje posameznih, kompleksnejših in enostavnejših problemskih krogov, nastajajočih ob njegovem delu. Sinteze se med seboj razlikujejo v glavnem zato, ker gre pri enih za poudarjeno vrednotenje in iskanje dalekosežnih posledic na kulturnozgodovinskem področju Slovencev, pri drugih piscih je navedeno manj bistveno, ker je njihov cilj, recimo, analiza literarnih ambicij reformatorjev ter uspešnost njihove realizacije pri Trubarju ali Dalmatinu; dalje gre za analizo spodbud, prihajajočih iz zahodnoevropskega duhovnega kroga 16. stoletja ipd. Razprave zadnjega časa pa pokažejo, da »velika sinteza« pravzaprav moderni slovstveni zgodovini ni več posebej zanimiva in se zato pisci osredinjajo na posamezne, večkrat kontekstualno pogojene/spodbujene vidike. Na primer take, ki Trubarjevo književno in jezikovno delo povezujejo z identitetnimi vprašanji, premišljajo njegov humanizem, kritično berejo Trubarjev evangeličanski nauk itn.

VIRI IN LITERATURA

Kozma AHAČIČ, Petra TESTEN (ur.), 2011: *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji. V počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Ljubljana: Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU.

Kozma AHAČIČ, 2014: *Primož Trubar: Cerkevni red (1564): znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna ordninga z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik*. Ljubljana: Založba ZRC.

—, 2011: Nekaj vidikov umeščanja slovenščine v evropski jezikovni prostor 16. stoletja: od uporabnosti slovenskega jezika do latinskih tujk. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji. V počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Ur. Kozma Ahačič in Petra Testen. Ljubljana: Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU.

Ivan GRAFENAUER, 1973: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba.

Igor GRDINA, 1995: *Starejša slovenska nabožna književnost*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani.

—, 2011: Pripadnosti in identitete med preteklostjo in vizijami prihodnosti. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji. V počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Ur. K. Ahačič in P. Testen. Ljubljana: Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU.

France KIDRIČ, 1923: Ogradje za biografijo Primoža Trubarja. *Razprave znanstvenega društva za humanistične vede*. Ljubljana: Znanstveno društvo za humanistične vede. 179–272.

—, 1927: *Bibliografski uvod v zgodovino reformacijske književnosti pri južnih Slovanih v XVI. veku*. Ljubljana: Društvo slušateljev FF.

—, 1952: *Primož Trubar*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.

Janko KOS, 2011: Slovenstvo kot vprašanje istovetnosti in razlike. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji. V počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Ur. K. Ahačič in P. Testen. Ljubljana: Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU.

Jože POGAČNIK, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Maribor: Obzorja.

—, 1986: *Primož Trubar*. Ljubljana: MK.

- , 1998: *Slovenska književnost I*. Ljubljana: DZS.
- Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- , 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- , 1986: *Trubarjev svet*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Mirko RUPEL, 1962: *Primož Trubar. Življenje in delo*. Ljubljana: MK.

LITERARY HISTORICAL RECEPTION OF PRIMOŽ TRUBAR

The analysis of the selected literary historical papers showed that the Slovenian literary science dealt with Primož Trubar (and Slovenian Protestantism) mostly in two ways. First, as literary syntheses and second, as researching individual, more or less complex problem circles, which formed at the emergence of reformation in Slovenia. Syntheses differ among themselves mostly because some of them emphasise the evaluation and search for far-reaching consequences in the culturally-historical field of Slovenians and emerging Slovenianhood as cultural, linguistic and spiritual specifics, while other writers understand the mentioned as less important, since their goal is, for example, the analysis of the literary ambitions of the Slovenian reformers and the success of their realisation, let's say with Trubar or Dalmatin, furthermore the analysis of the incentives, which came from the western European spiritual circle of the 16th Century, search for ideational intersections, understanding the protestant literary production in the Slovenian literary dynamics etc. The discussions show that the big synthesis does not play an important role in modern literary history anymore, therefore the researches focus on the individual, often contextually relevant aspects, e.g. those connecting Trubar's literary and linguistic works with questions of identity, considering his humanism, critically reading Trubar's evangelistic teachings, searching for Trubar's reminiscences in Slovenian literature, considering the incentives and influences, reconsidering Trubar in space and time, etc.
